

Antti Salminen

Avantgarden vuosisata

Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus. Toim. Sakari Katajamäki & Harri Veivo. Gaudeamus 2007. 421 s.

Kirjallisuuden *avantgarde* ja *kokeellisuus* on ensimmäinen avantgardekirjallisuuden yleisesitys suomeksi, ja sellaisena se pysynee hyvästä syystä pitkään. Jos futurismin perustamismanifestia vuodelta 1909 pidetään historiallisen avantgarden lähtölaukauksena, kokoelma on vain hieman edellä aikaansa juhlistaakseen satavuotisjuhlaa.

Kymmenen viidestätoista kirjan artikkelista käsittelee yksittäisiä liikkeitä tai suuntauksia. Rajauksen perusteella kokeellisia ismejä pidetään edelleen avantgarden ja sen tutkimuksen perusyksikköinä. Tämä on luontevaa, mutta liikkeiden esittelyn ohelle olisi voinut ottaa useampia teemaattisesti jäsenyviä artikkeleja. Kiinnostavaa olisi ollut lukea enemmän liikkeiden välisistä yhteyksistä, suuntauksia läpäisevistä motiiveista, niitä yhdistävistä avainhenkilöistä ja liikkeiden poliittisten kytkentöjen suhteista.

Näin mittavan ja keskeisen teoksen kohdalla toimittajat olisivat kenties voineet harjoittaa enemmän itereflektiota, vaikka johdannossa (15) auliisti myönnetään, että ”institutionalisoinnin ja kanonisoitumisen ongelmat koskettavat myös avantgarden ja kokeellisen kirjallisuuden tutkimusta.” Monet avantgardistit dadaisteista lähtien ovat vieroneet (epä) taiteensa akatemisoimista, mutta tätä avantgarden kohdeherkkyyttä problematisoidaan antologian mittaan vain vähän.

Toimittajien tekemä avantgarden rajaus perheyhtäläisyyksien perusteella (13) on toimiva, ja kenties ainoa mielekäs tutkimusote monialle siroavaan ilmiökenttään. Toimitusteknisesti perheyhtäläisyyksiä ja liikkeiden välisiä rihmastoja olisi voitu havainnollistaa ristiviittauksilla, jotka väistämättä joutuvat lukijalle kirjaa kolutessa. Toisaalta ristiviitteiden tekeminen laajaan

antologiaan olisi ollut varmasti työllistä.

Myös asiasanahakemisto olisi tehnyt teoksesta myönteisessä mielessä käsikirjamaisemman, mutta onneksi henkilöhakemisto on liitetty mukaan. Kirjallisuusluettelo tuo teokseen oppikirjamaista otetta, mikä ei ole lainkaan pahitteeksi. Mukana on myös liite ”Avantgarden aikamaantiedettä”, joka hyvässä ja pahassa piirtää kuvan avantgarden ja kokeellisuuden kaanonista. On hienoa, että kartoitus ulottuu 1900-luvun loppuun asti. Näin antologian summaava liike ei tyydy vain vahvistamaan jo fossiileiksi kanonisoituja tekijöitä, vaan ehdottaa uusia.

Marx, manifesti ja Marinetti

Irmeli Hautamäen avausartikkeli on selkeydessään oiva avaus kirjaan. Keskeisten avantgardeteoroiden esittely kulkee hyvin käsi kädessä niiden kritisoinnin kanssa. Tosin kahtiajako avantgardesta kulttuurisena oppositiona erotuksena poliittisesta lokeroi avantgarden vaikutushorisonttia. Marxisin Hautamäki yleistää yhdeksi ismiksi, vaikka hänen käsittelemänsä avantgardeteoreetikko Peter Bürgerin uusmarxismi eroaa merkittävästi sitä edeltäneistä suuntauksista.

Päivi Mehtonen tuo esiin useita kiinnostavia näkökulmia avantgardemanifesteista ja etenkin niiden ristiriidoista. ”Moni manifesti onkin kestänyt paremmin kuin taide, jota se aikoinaan markkinoi”(48), kertoo paljon avantgarden kirjallisuushistoriallisesta asemasta. Oleellinen on myös huomio, että manifestien perinnetietoisuus jännittyy usein avantgardistisen neofilian kanssa, samoin sanottu ja sanomisen tapa ovat kiistelleet useiden liikkeiden julistuksissa. Mehtosen näkökulma auttaa ymmärtämään liikkeet monisyisinä ja -syntyisinä yksinkertaistavan ismien raken-

telun sijaan. Manifestien retoriikkaan artikkeli avaa mittaansa nähden ehkä turhankin monta kulmaa, mutta tekstin puuroutumiselta onnistutaan silti välttymään.

Merja Härmänmaa johdattaa esimerkillisen luettavasti futurismiin, ja onnistuu piirtämään liikkeen ääriiviivat perustamisesta aina perustajansa F. T. Marinettin kuolemaan. Useista lähdeviitteistä puuttuvat harmittavasti sivumerkinnot, mitä ei voi laittaa hyvän artikkelityylin nimiin. Futurismin isän F. T. Marinettin puolustelu ”rakastavana isänä ja aviomiehenä”, joka ei tarkoittanut kaikkia teoksiaan otettavan kirjaimellisesti, (86) tuntuu jokseenkin tarpeettomalta. On eittämätöntä, että Marinetti ihannoitavoimesti italialaista fasismia ja sotaa, mutta se ei vähennä futuristisen liikkeen valtavaa historiallista vaikutusta.

Tomi Huttunen kirjoittaa kunnianhimoisen laajalla otsikolla ”Venäläinen avantgardekirjallisuus”. Rungas esimerkkien käyttö esittelee liikkeitä hyvin niiden omin sanoin. Kokonaisuus on melko sirpaleinen, imaginiisti-osuus lipsahtaa paikoin aitovenäläiseen tyyliin tarinoinniksi, mikä tosin elävöittää tekstiä. Hienoa on, että pieniäkin liikkeitä on ainakin mainittu. Turhia kärjistyksiä on joi-takin: ”Venäjän 1900-luvun kulttuuria täytyy tarkastella vallankumouksesta käsin.” (93) ja ”Avantgarden katekreettisesti maailmankuvassa ilmiöt koetaan itsestään syntyneiksi” (94). Loppuyhteenvedo *samizdat*-kirjallisuudesta avantgardeperinteen välittäjänä venäläiseen postmodernismiin on keskeinen huomio.

Dadasta flarfiin

Jouni Kopsen Dada-artikkeli on ytimessä teksti, joka toimii hyvänä johdantona niin liikkeen historiaan kuin myös poetiikkaan. Dadan manifestien

määritelmienvastaisuutta olisi tosin voinut problematisoida suhteessa itse artikkeliin, joka onnistuu määrittelytehtävässään kohteeseensa nähden kenties turhankin hyvin. Etenkin artikkelin loppupuolella Dadalle annetaan lähes ylihistoriallinen rooli ”murtumana, jossa modernismi lunastaa itsensä modernismina” (133). Vaikka huomio on kiinnostava, tällainen lähes hegeliläinen tulkinta olisi ollut olletikin vierasta dadaisteille itselleen.

Timo Kaitaron artikkeli surrealismin määrittämisestä on kattava kuvaus liikkeen muodostamisesta kirjallisuushistoriallisista verkostoista. Perustiedon lisäksi mukaan on onnistuttu mahdollistamaan mainintoja surrealismin kultakauden jälkeisistä teoksista ja tekijöistä. Laajan kartoituksen kääntöpuolena teoksista ja manifesteista on vain vähän suoria lainauksia. Toisaalta käännöksiä on saatu suomeksi useampia kuin yhdenkään toisen liikkeen teoksista, joten lähteille on helpompi hakeutua.

Sami Sjöberg esittelee Suomessa edelleen huonosti tunnettua lettrististä liikettä. Antologian kannalta on hienoa, että suurten ohella myös marginaalisempi liike on huomioitu. Sjöberg on herkkä tutkimuskohteen suhteen, ja problematisoi myös juopaa tutkimansa liikkeen ja akateemisten käytäntöjen välillä. Liikkeen monimutkaisten teorioiden esittely raskauttaa tekstiä, mutta liikkeen kytkeminen muihin taidevirtauksiin ja jopa suomalaiseen taidekenttään toimii hyvin.

Hanna Meretoja kiteyttää uuden romaanin taitavasti suuntauksen avainhahmojen ja avantgarden klassikoteoreetikkojen kautta. Lähtökohta tekee artikkelista kenties kokoelman teoriapainotteisimman, eikä se siksi soveltune johdatukseksi aiheeseen. Avantgarden reuna-aiheita se sen sijaan kartoittaa onnistuneesti uuden romaanin teorian kautta.

Sakari Katajamäen artikkeli konkreettisesta runoudesta keskustelee hyvin kuvataiteen ja musiikin konkretististen suuntausten kanssa. Moninaisen suuntauksen kehityslinjat piirtyvät selkeinä esiin. Harri Veivon Tel Quelia ja Oulipoa esittelevä artikkeli

toimii hyvänä jatkona Meretojan uuden romaanin käsittelylle. Kirjallisuushistoriallinen ote on pakoton ja Oulipon poetiikan esittely selkeydessään asiantuntevaa. Veivo esittää kysymyksen, jonka avulla muitakin avantgardeliikkeitä voitaisiin typologisoida: ”Mitä pidetään arvokkaimpana: tuotetta, tekniikkaa vai intentiota?” (240)

Leevi Lehdon artikkeli *language*-runoudesta on alkuosaltaan raskaan teoreettinen, mutta tarjoaa samalla kuvaavia näytteitä suuntauksesta. Lehto pääsee Vesa Haapalan lisäksi ainoana kokoelman kirjoittajana nykypäivään asti ja esittelee *language* kanssa keskustelemaan nykyavantgarden suuntia kuten *flarf*a.

Suomi, avantgarden kehitysmää?

Vesa Haapala kirjoittaa suomalaisesta avantgardesta, josta on jokseenkin vaikea erottaa selväpiirteisesti kokeellisia liikkeitä. Tämän vuoksi mainitukseksi tulee laaja skaala taiteilijoita Elmer Diktoniuksesta Harro Koskisen kautta Haavikkoon. Suomalaisen avantgardekirjallisuuden suhteellinen vähäisyys selitetään pitkälti kirjakielen nuoruudella. Artikkelin alku etenee melko luettelomaisesti, mutta loppupuolen temaattinen jäsenitys toimii paremmin.

Haapala vertaa suomalaista kokeellisuutta tiuhaan eurooppalaisiin edeltäjiinsä. Vertailu mannermaisiin vastineisiin saa tosin suomalaisen kokeellisen kirjallisuuden näyttämään lähinnä jo keksityn kierrättämiseltä ja yhdensuuntaiselta liikkeeltä avantgarden valtaamista syrjäiseen Suomeen. Siksi kotimaisen kirjallisuuden omasyntyisempiä kokeellisuksia olisi voinut nostaa enemmän esiin. Vaikkapa Kilven *Alastalon salia* (1933) voisi hyvällä syyllä pitää avantgardeklassikkona kansainväliselläkin mittapuulla. Mainiota on, että Haapalan artikkeli ulottuu nykytekijöihin ja -ilmiöihin saakka.

Marginaalit jäävät marginaaleiksi

Digitaalinen kokeellisuus ja avantgarde-sarjakuva jäävät lähes täysin kokoelman ulkopuolelle. Myös avantgarden kanonisoimaton ulkopuoli, *outsider*-kirjallisuus, jää maininnan varaan. Nyt kolme artikkelia on pyhitetty muille taidelajeille, mikä etäännyttää teoksen ”kirjallisen avantgarden” rajauksesta. Helpomminkin olisi saanut todettua, että kirjallinen avantgarde on läheisessä ja toisinaan erottamassa kytköksessä muiden taideformojen kanssa.

Tämä ei tosin lainkaan vähennä kolmen viimeisen artikkelin arvoa. Etenkin Anita Sepän kuvataiteen avantgardea käsittelevä artikkeli on oivallinen johdatus aiheeseen, ja se onnistuu valottamaan aihettaan historiallisen avantgardetaiteen lähtökohtia aina nykykulttuuriin asti.

Avantgarde ja *kokeellisuus* miellyttävät kirjaa lukiessa lähes synonyymeiksi. Ongelma on, että kokeellisuus on vaarassa pelkistyä näin avantgarden metodologiaksi, vaikka sillä on pitkä esihistoria ennen avantgarden nimeämistä ja historiallisen avantgarden liikkeitä. Perspektiiviharha olisi voitu korjata artikkelilla kokeellisen kirjallisuuden historiasta ennen avantgardea. Tällaisena teos lunastaa täysimääräisesti vain toisen puolen otsikostaan.

Avantgarden eetos mukaisesti antologian ote olisi voinut olla riskeeraavampi sikäli, että marginaalisia teoksia ja tekijöitä olisi esitelty tätä laajemmin. Tällaisena teos on suurimmalta osin oivallinen, mutta ennen kaikkea erittäin tarpeellinen johdatus kirjalliseen kenttään, jonka esittely suomeksi saattaa parhaimmillaan suodattaa uusia (ja vanhoja) ajatuksia myös kotimaiseen kirjallisuuteen.

Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus jättää tilaa antologialle, joka pohtisi avantgarden nykyisyyttä ja jopa etsisi tämän (anti)tradition tulevaisuutta. Jatko-osa olisi tarpeellinen jo siksi, että monet avantgardeliikkeet ovat muistaneet tulevaisuutensa ja nähneet itsensä osana myös tulevia kaanoneita. Toivottavasti tämän tarpeen lunastavaa yleistystä ei tarvitse odottaa suomeksi seuraavaa sataa vuotta.